

NOWY WYMIAR PRZESTRZENI W KONTEKŚCIE POTRZEB OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

DOI: 10.26399/meip.1(76).2023.04/m.niedziolka

WPROWADZENIE

Świadome kształtowanie przestrzeni jest współcześnie bezdyskusyjnym wyzwaniem, ale także wymaganiem skierowanym do państwa w związku z dynamicznie zmieniającymi się potrzebami społeczeństwa. Coraz większa troska państwa o swoich obywateli spowodowała zmiany, także jeśli chodzi o przestrzeń publiczną i potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Tworzone są nowe instrumenty oraz instytucje, podejmowane nowe działania służące dostosowaniu przestrzeni, aby osoby ze szczególnymi potrzebami miały zapewniony przynajmniej minimalny dostęp do infrastruktury miejskiej. Celem niniejszego opracowania jest charakterystyka potrzeb tej szczególnej grupy ludzi oraz aktualnych działań podejmowanych przez państwo polskie, zarówno w sferze prawno-organizacyjnej, jak i fizycznej.

1. DEFINICYJNE UWARUNKOWANIA PRZESTRZENI

Podstawowe koncepcje przestrzeni wywodzą się z filozofii, która to przyjmuje dwa zasadnicze ujęcia przestrzeni i czasu – formalne i realne. W ujęciu realnym przestrzeń jest podstawowym układem odniesienia, substancją, tworzywem. Jest siecią relacji rozpiętych na elementach przestrzeni. W ujęciu

* Monika Niedziółka – dr, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, e-mail: monika.niedziolka@uph.edu.pl, ORCID: 0000-0001-5284-326X.

formalnym jest traktowana jako konstrukt logiczny i matematyczny¹. Współcześnie, realne podejście do przestrzeni odnosi się głównie do świata fizycznego i obejmuje trzy koncepcje: koncepcję pojemnika, koncepcję substancji pierwotnej oraz koncepcję relacyjną. W rzeczywistości, która ma być kształtowana świadomie i celowo, z czym mamy do czynienia w gospodarce przestrzennej, w grę wchodzi koncepcja pojemnika oraz koncepcja relacyjna pojmowania przestrzeni. W koncepcjach tych mieści się przestrzeń geograficzna – zarówno fizyczno-geograficzna, jak i społeczno-ekonomiczna, które stanowią przedmiot gospodarki przestrzennej². Przestrzeń geograficzna definiowana jest jako fragment skorupy ziemskiej. Może być interpretowana podobnie jak w matematyce tj. jako zbiór elementów materialnych z rozpiętą na tych elementach strukturą. Są to elementy rozmieszczone na konkretnym obszarze – zarówno elementy przyrodnicze (naturalne), jak i sztuczne (antropogeniczne). Obszar ten ma wyraźnie określone granice (i jest pod tym względem skończony). Relacje (wektorowego charakteru) wiążą natomiast ze sobą elementy danego zbioru oraz te elementy z miejscem ich występowania. W ten sposób tworzą strukturę przestrzenną³. Gospodarka przestrzenna jest z kolei zarówno dziedziną wiedzy jak i działalności praktycznej. Nie są to jednak dziedziny autonomiczne, ale silnie wzajemnie powiązane i uzależnione od siebie. Gospodarka przestrzenna, jako dyscyplina naukowa, rozwija się przede wszystkim ze względu na potrzeby działalności praktycznej. Potrzeby te dotyczą metod i sposobów prowadzenia gospodarki przestrzennej oraz możliwości i dróg rozwiązywania bieżących problemów przestrzennych⁴.

Gospodarowanie przestrzenią odnosi się zarówno do przestrzeni prywatnej, jak i publicznej. Zdefiniowanie przestrzeni publicznej nie jest proste i oczywiste. Semantyka tego co publiczne, otwarta na różnorodne interpretacje, najczęściej wykorzystuje przeciwstawienie publicznego prywatnemu. Nawet tak sformułowane przeciwieństwo nie porządkuje sytuacji pojęciowej w sposób zupełny: publiczny może znaczyć powszechnie otwarty, a prywatny ekskluzywnie ograniczony. W takim sensie miejskie parki czy place są

¹ Z. Chojnicki, *Koncepcja terytorialnego systemu społecznego*, „Przegląd Geograficzny” 1989, nr 60(3), s. 491–510.

² J. Parysek, *Przestrzeń, gospodarka przestrzenna, planowanie przestrzenne*, [w:] M. Łuczak (red.), *Przestrzeń we współczesnych naukach społecznych*, Poznań: Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa, 2012, s. 55.

³ *Ibidem*.

⁴ J. Parysek, *Wprowadzenie do gospodarki przestrzennej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2006.

przeważnie publiczne, a mieszkania – prywatne. Publiczny zatem to często „związany z państwem”, „oficjalny” czy wspólny⁵.

Stworzono nawet typ idealny przestrzeni publicznej składający się z następujących elementów⁶:

1. Przestrzeń publiczna jako przestrzeń czynienia czegoś wiadomym innym jej uczestnikom⁷. Pojawiające się w przestrzeni publicznej, osoba lub grupa osób, staje wobec innych i komunikuje w niej siebie. Publiczne ujawnianie wiedzy, intencji czy uczuć, czy to w postaci zachowania czy w postaci komunikacji językowej, a tym samym poprzez fakt ich upublicznienia, powodują współwiedzę i współodczuwanie. Tym samym niemożliwe jest istnienie przestrzeni publicznej bez ludzi.
2. Kontrola przestrzeni. Charakter przestrzeni wyznacza, kto sprawuje nad nią kontrolę, np. mieszkańcy, władze państwowe czy władze samorządowe. Kontrola może być stopniowalna, wpływy poszczególnych „aktorów” są różnorodne, o zróżnicowanym nasileniu i zwykle się przenikają.
3. Publiczny interes, któremu przestrzeń służy, będąc uważaną przez wspólnotę za służącą jej interesowi. W przypadku przestrzeni prywatnej korzyści kontrolują i otrzymują jednostki. Przestrzeń publiczna ma służyć dobru wspólnemu, dlatego ma być inkluzyjna⁸. Tu też następuje uzgodnienie interesów indywidualnych z grupowymi. Pamiętać jednak należy, że przestrzeń publiczna może przynosić nie tylko korzyści wspólnocie, ale także prywatnym aktorom. Np. rynek miejski przynosi korzyści miastu, ale także właścicielom znajdujących się tam sklepów czy lokali. I odwrotnie. Przestrzeń będąca w dyspozycji prywatnych aktorów, np. centrum handlowe, może przynosić korzyści całej miejskiej społeczności, np. poprzez zaspokajanie potrzeb konsumpcyjnych.

⁵ M. Baranowski, P. Cichocki, M. Maraszkiwicz, *Przestrzeń publiczna i państwo dobrobytu*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, 2016, s. 9.

⁶ K. Bierwiazzonek, Lewicka, T. Nawrocki, *Rynki, malle i cmentarze. Przestrzeń publiczna miast śląskich w perspektywie socjologicznej*, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2012, s. 34–37.

⁷ M. Marody, A. Giza-Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2004, s. 274.

⁸ M.A. Ercan, *Less public than before? Public space improvement In Newcastle City*, [w:] A. Madanipour (red.), *Whose Public Space. International Case Studies In Urban Design and Development*, London: Routledge, 2010, s. 24 [za:] K. Bierwiazzonek, T. Nawrocki, *Przestrzeń publiczna a tożsamość miejska miasta i mieszkańców*, [w:] K. Bierwiazzonek, M. Dymnicka, K. Kajdanek, T. Nawrocki, *Miasto. Przestrzeń. Tożsamość. Studium trzech miast. Gdańsk. Gliwice. Wrocław*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2017, s. 54.

4. Zorganizowanie. Przestrzenie publiczne są zawsze w pewien sposób zorganizowane. Albo poprzez wyrażone wprost zasady albo poprzez społecznie uzgadniane regulacje, które istnieją pod nieobecność wyrażonej wprost publicznej kontroli⁹. W przestrzeni publicznej wmontowane są reguły i znaki, które ułatwiają współprzeżywanie w niej większej liczby uczestników. Zaznaczają granice pomiędzy tym co publiczne i tym co prywatne. W przestrzeni publicznej wmontowane są też formalne instytucje, których zadaniem jest podejmowanie decyzji w imieniu całej społeczności¹⁰.
5. Dostępność przestrzeni, którą można rozpatrywać w różnych wymiarach, z których najistotniejsze są dostęp w sensie fizycznym, wizualnym oraz symbolicznym. Dostęp w sensie fizycznym oznacza nie tylko brak barier utrudniających dostęp do przestrzeni, lecz także dobre połączenia pomiędzy miejscami. Dostęp w sensie wizualnym związany jest z możliwością oceny bezpieczeństwa i swobody poruszania się w przestrzeni. Dostęp w sensie symbolicznym związany jest z „obecnością wskazówek w postaci przebywających tam ludzi lub elementów wizualnych, które sugerują, kto w tej przestrzeni jest pożądanym a kto nie¹¹.

Przestrzeń publiczna to także wielowątkowa złożoność nieustannie trwających procesów społecznych, kulturowych i ekonomicznych, które decydują o istocie publicznego charakteru przestrzeni – kształtowanej globalnie, lokalnie czy indywidualnie¹². Potrzeby, wymagania, zmiany powodują nowe działania i kształtowanie przestrzeni według nowych trendów. Przykładowo: epoka przemysłowa zapoczątkowała lawinę gwałtownych przeobrażeń cywilizacyjnych, obejmujących w ogromnym stopniu przemiany społeczne. Stopniowo, wraz z postępowaniem technologicznym rozpoczął się proces tworzenia dzisiejszego społeczeństwa informacyjnego, opartego na wiedzy, komunikacji i konsumpcji. Jednym z największych osiągnięć XX wieku stała się możliwość coraz szybszego i łatwiejszego przemieszczania w przestrzeni. Do opisanych wcześniej przemian społecznych trzeba dopisać jeszcze jeden znaczący czynnik, który ma i będzie miał coraz większe znaczenie dla kształtowania przestrzeni, przestrzeni publicznej oraz gospodarki przestrzennej, a mianowicie starzejące

⁹ D. Massey, *For Space*, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington: DC Sage, s. 152 [za:] K. Bierwiazonek, T. Nawrocki, *Przestrzeń publiczna a tożsamość...*, *op. cit.*, s. 55.

¹⁰ K. Bierwiazonek, M. Dymnicka, K. Kajdanek, T. Nawrocki, *Miasto. Przestrzeń. Tożsamość...*, *op. cit.*, s. 5.

¹¹ *Ibidem*, s. 53.

¹² D. Wantach-Malta, *Przestrzeń publiczna 2.0*, Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy, 2016, s. 41.

się społeczeństwo i prognozy nadchodzącego „silver tsunami” czyli „ery ludzi starych”. Według prognozy GUS, w 2050 roku odsetek mieszkańców polskich miast w wieku powyżej 65. roku życia przekroczy 35%. Podobna przyszłość czeka większość miast europejskich i światowych¹³. Do tego dochodzi coraz większa grupa osób z niepełnosprawnościami w społeczeństwie. To oznacza ogromne wyzwanie dla kadry zarządzającej, planistów i wszystkich, którzy są zaangażowani w kształtowanie gospodarki przestrzennej.

2. ISTOTA NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI

Niepełnosprawność pojawiła się już w czasach zamierzchłych, lecz osoby dotknięte niepełnosprawnością często nie były traktowane jako pełnoprawni członkowie społeczeństwa, ze względu na to, iż nie byli w stanie pracować oraz wykonywać standardowych czynności, co przekreślało ich szansę na normalne funkcjonowanie. Z czasem podejście do osób z niepełnosprawnościami zmieniło się, a państwa wykazują coraz większą troskę o swoich niepełnosprawnych obywateli. Państwo względem obywateli pełni trzy funkcje ekonomiczne: alokacyjną, stymulacyjną oraz redystrybucyjną. To właśnie w ramach tej ostatniej państwo pełni funkcję opiekuna i na nim spoczywa obowiązek opieki nad osobami, które z różnych powodów nie są w stanie samodzielnie funkcjonować. Może wykorzystywać do tego najróżniejsze instrumenty, zaczynając od podstawowych, zapewniających bezpośrednie finansowe wsparcie, a kończąc na tworzeniu im warunków do samodzielnej egzystencji.

Pojęcie niepełnosprawności jest bardzo wieloznaczne i pojemne, dlatego trudno w sposób jednolity przedstawić jego definicję. Przed zdefiniowaniem samego pojęcia niepełnosprawności warto jeszcze zastanowić się nad poprawnością sformułowania „osoba niepełnosprawna”. Pojęcie to było bardzo długo używane, dopiero od kilku lat mówi się o „osobach z niepełnosprawnościami”. Uważa się bowiem, iż sformułowanie „osoba niepełnosprawna” jest stwierdzeniem stygmatyzującym, zamyka osobę w jej niepełnosprawności oraz podświadomie kojarzy z tą właśnie cechą. Z kolei określenie „osoba z niepełnosprawnością” pozwala na dostrzeżenie w drugim człowieku także jego pozostałych cech, często bardzo wartościowych. Niepełnosprawność staje się wówczas atrybutem, który jednak nie musi być cały czas z nią utożsamiany¹⁴.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ D. Galasiński, *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, „Niepełnosprawność. Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania” 2013, nr IV (9), s. 5.

Na potrzeby niniejszego opracowania będą używane oba określenia, gdyż w starszych dokumentach (np. aktach prawnych) używa się jeszcze pojęcia osoba niepełnosprawna.

Niepełnosprawność oznacza funkcjonalne ograniczenia utrudniające jednostce sprawne poruszanie się, słyszenie, widzenie, mówienie czy myślenie¹⁵. Dane o osobach z niepełnosprawnościami należą do tzw. danych wrażliwych. Ostatnie pełne dane dotyczące zjawiska niepełnosprawności w Polsce pochodzą z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. W ramach spisu, zbiorowość osób z niepełnosprawnościami podzielono na dwie podstawowe grupy, do których zaliczono: osoby, które posiadały aktualne orzeczenie wydane przez uprawniony organ – niepełnosprawni prawnie oraz osoby nieposiadające orzeczenia o niepełnosprawności (do 16. roku życia) lub o stopniu niepełnosprawności, które miały, bądź odczuwały całkowicie lub poważnie ograniczoną zdolność do wykonywania podstawowych czynności życiowych stosownych dla danego wieku – niepełnosprawni biologicznie. Według wyników spisu liczba osób z niepełnosprawnościami ogółem wynosiła na koniec marca 2011 r. niemal 4,7 mln. Tym samym liczba osób z niepełnosprawnościami w Polsce stanowiła 12,2% ludności kraju wobec 14,3% w 2002 r. (blisko 5,5 mln osób z niepełnosprawnościami w 2002 r.). Udział mężczyzn wśród osób z niepełnosprawnościami wynosił 46,1% wobec 53,9% dla kobiet (Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030). Innego rodzaju statystyk dostarczają wyniki reprezentacyjnego Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) realizowanego w ramach działalności Głównego Urzędu Statystycznego. W 2020 r. w Polsce było prawie 3 mln osób niepełnosprawnych (posiadających orzeczenie o stopniu niepełnosprawności lub równoważne). Większą część stanowiły kobiety (51,02%), przy czym 415 000 (28,74%) posiadało orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności bądź równoważne, 673 000 (46,60%) z nich legitymowało się orzeczeniem o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności lub równoważnym, a w przypadku 356 000 (24,66%) orzeczoneo lekki stopień niepełnosprawności (lub równoważne orzeczenie)¹⁶.

¹⁵ J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźnicki, *Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkujących na obszarach wiejskich*, Biała Podlaska: PSW, 2012, s. 11.

¹⁶ Dane GUS, <https://stat.gov.pl> [dostęp: wrzesień 2022].

3. PRAWNE I ORGANIZACYJNE UWARUNKOWANIA NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI W POLSCE

Podstawowym źródłem praw i wolności człowieka i obywatela w Polsce jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która wskazuje, iż niedopuszczalne są jakiegokolwiek formy dyskryminacji czy nierównego traktowania wyodrębnionych grup społecznych, bądź pewnej kategorii osób ze względu na cechy psychofizyczne¹⁷.

Natomiast podstawowym aktem prawnym regulującym przepisy dotyczące osób niepełnosprawnych w Polsce jest ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych oraz szereg rozporządzeń wykonawczych. Ustawa dotyczy osób, których niepełnosprawność została potwierdzona orzeczeniem¹⁸.

Istotnym dokumentem prawnym otwierającym drogę osobom z niepełnosprawnością do w miarę normalnego życia jest ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami¹⁹. Głównym celem ustawy jest poprawa warunków życia oraz funkcjonowania obywateli ze szczególnymi potrzebami, którzy niejednokrotnie są dyskryminowani czy wykluczani z życia społecznego. Ustawa szczegółowo określa środki służące zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami oraz obowiązki podmiotów publicznych w tym zakresie. Określone w niej, minimalne wymagania służące zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, obejmują dostępność architektoniczną (m.in.: zapewnienie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków; instalację urządzeń lub zastosowanie środków technicznych i rozwiązań architektonicznych w budynku, które umożliwiają dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych; zapewnienie informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy), dostępność cyfrową stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych oraz dostępność informacyjno-komunikacyjną (m.in.: obsługę z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się lub przez wykorzystanie zdalnego dostępu online do usługi tłumacza przez strony internetowe i aplikacje; instalację urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących, w szczególności pętli indukcyjnych

¹⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483).

¹⁸ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 1997 r. Nr 123 poz. 776).

¹⁹ Dz.U. z 2019 r. poz. 1696.

systemów FM lub urządzeń opartych o inne technologie, których celem jest wspomaganie słyszenia)²⁰.

Ustawa ta stanowi ważny element rządowego programu „Dostępność Plus”, którego celem jest zapewnienie swobodnego dostępu do dóbr, usług oraz możliwości udziału w życiu społecznym i publicznym osób o szczególnych potrzebach. Program ten określa działania jakie mają być podjęte w zakresie dostosowania przestrzeni publicznej, architektury, transportu i produktów do wymagań wszystkich obywateli. Realizacja programu angażuje nie tylko stronę rządową, ale również samorządy terytorialne i obejmuje lata 2018–2025. Zgodnie z założeniami programu, nowe inwestycje oraz modernizacja istniejących już obiektów, mają być wspierane środkami rozwojowymi z funduszy europejskich²¹. Na realizację programu przewidziano prawie 23 mld złotych, z czego 14 mld to inwestycje służące poprawie dostępności architektonicznej.

Dostępność zdefiniowana w Programie to właściwość środowiska (przestrzeni fizycznej, rzeczywistości cyfrowej, systemów informacyjno-komunikacyjnych, produktów, usług), która pozwala osobom z trudnościami funkcjonalnymi (fizycznymi, poznawczymi) na korzystanie z niego na zasadzie równości z innymi. Dostępność jest dla wielu osób warunkiem prowadzenia niezależnego życia i uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym kraju, społeczności lokalnej, szkoły czy miejsca pracy. Dostępność może być zapewniona głównie dzięki zastosowaniu dla nowych inwestycji uniwersalnego projektowania, którego celem jest ułatwienie życia wszystkim członkom społeczeństwa, w tym osobom z niepełnosprawnościami. Dostępność to także usuwanie istniejących barier poprzez racjonalne usprawnienia, w tym technologie kompensacyjne i asystujące. Zapewnianie dostępności – czy inaczej udostępnianie – gwarantuje dotarcie do szerszej grupy odbiorców, otwarcie na nowych użytkowników, klientów, gości, zwiększając rozpoznawalność i aktywność na rynku konsumenckim. Większość rozwiązań technologicznych czy architektonicznych, z których dziś chętnie korzystają wszyscy, pierwotnie tworzona była z myślą o osobach ze szczególnymi potrzebami, na przykład autobusy niskopodłogowe, przestronne toalety, podjazdy, brak progów, regulowane meble, antypoślizgowe powierzchnie, informacja głosowa²².

Dostępność dotyczy głównie osób o szczególnych potrzebach, w tym indywidualnych, wynikających z braku pełnej sprawności, np. osób na wózkach

²⁰ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2019 r. poz. 1696).

²¹ Program Dostępność Plus, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-europejskie-bez-barier/dostepnosc-plus/> [dostęp: 20.09.2022].

²² *Ibidem*.

inwalidzkich, poruszających się o kulach, o ograniczonej możliwości poruszania się, osób niewidomych i słabo widzących, osób głuchych i słabosłyszących, osób głuchoniewidomych, osób z niepełnosprawnościami psychicznymi i intelektualnymi, osób starszych i osłabionych chorobami, kobiet w ciąży, osób z małymi dziećmi, w tym z wózkami dziecięcymi, osób mających trudności w komunikowaniu się z otoczeniem (także z rozumieniem języka pisanego albo mówionego), osób o nietypowym wzroście (w tym również dzieci), osób z ciężkim lub nieporęcznym bagażem, towarem. Proponowana definicja ma zastosowanie zarówno do potrzeb czasowych jak i trwałych²³.

Z punktu widzenia dostępności przestrzeni publicznej, beneficjentami Programu, którzy skorzystają ze środowiska dostępnego będą nie tylko osoby starsze czy z niepełnosprawnościami. Ocenia się, że nawet 30% społeczeństwa może mieć trwałe lub czasowe ograniczenia w mobilności czy percepcji. Wiele z tych osób nie posiada statusu osoby niepełnosprawnej²⁴.

4. KSZTAŁTOWANIE PRZESTRZENI ZGODNIE Z WYMAGANIAMI OSÓB ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI

To właśnie w kontekście ustawy z 2019 r. i obowiązku zapewnienia dostępności architektonicznej zachodzą dzisiaj w przestrzeni zmiany, którą tą dostępność będą wprowadzać. Zgodnie z Ustawą o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, do zapewniania dostępności architektonicznej zobowiązane są podmioty publiczne. Ponadto zapewnienie dostępności jest również obowiązkiem innych podmiotów, jeżeli realizują zadania finansowane ze środków publicznych. W takim przypadku obowiązek zapewnienia dostępności dotyczy zadania, na które pozyskano takie środki.

W artykule 6.1 ustawy określono zakres zapewnienia dostępności architektonicznej.

Musi on obejmować:

- zapewnienie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków,
- instalację urządzeń lub zastosowanie środków technicznych i rozwiązań architektonicznych w budynku, które umożliwiają dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych,

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Ibidem.*

- zapewnienie informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy,
- zapewnienie wstępu do budynku osobie korzystającej z psa asystującego,
- zapewnienie osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości ewakuacji lub ich uratowania w inny sposób²⁵.

Z kolei zgodnie z artykułem 4 ustawy podmioty publiczne zostały zobowiązane do usuwania barier i zapobiegania ich powstawaniu. Bariereą stanowi „każda przeszkoda lub ograniczenie architektoniczne, cyfrowe lub informacyjno-komunikacyjne, które uniemożliwia lub utrudnia osobom ze szczególnymi potrzebami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami”²⁶.

W ustawie o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami określono dwa sposoby zapewnienia dostępności podmiotu publicznego:

- uniwersalne projektowanie tj. „projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeb adaptacji lub specjalnego projektowania”.
- racjonalne usprawnienia tj. „konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania nie nakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami”.

Uniwersalne projektowanie obejmuje 7 zasad:

1. Równy dostęp.
2. Elastyczność użytkowania.
3. Prostota i intuicyjność.
4. Czytelna informacja.
5. Tolerancja na błędy.
6. Minimalizowanie wysiłku fizycznego.
7. Parametry i wielkość przestrzeni umożliwiające dostęp i użytkowanie²⁷.

²⁵ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2019 r. poz. 1696).

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ K. Kowalski, *Dostępność architektoniczna w świetle Ustawy o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami*, <https://nimos.pl> › files › articles [dostęp: wrzesień 2022].

Uniwersalne projektowanie jest najwyższym stopniem zapewnienia dostępności. Racjonalne usprawnienie pozwala natomiast na zapewnieniu dostępności w sytuacjach, gdy nie jest możliwe, np. ze względu na brak miejsca, trudności techniczne lub prawne, zapewnienie rozwiązań zgodnych z zasadami uniwersalnego projektowania.

Uniwersalne projektowanie jest strategicznym podejściem do planowania i projektowania zarówno produktów jak i odpowiedniego otoczenia czy przestrzeni, mających na celu promowanie społeczeństwa włączającego wszystkich obywateli oraz zapewniającego im pełną równość oraz możliwość uczestnictwa²⁸.

Uniwersalne projektowanie jest strategią normatywną, dostarczającą podstaw do specyfikacji właściwości produktów i otoczenia tak, aby mogły być one użytkowane w równym stopniu przez wszystkich członków społeczeństwa. Wartość poszczególnych rozwiązań w uniwersalnym projektowaniu powinna być oceniana w kontekście ogólnym. W zamierzeniu, strategię tę wprowadza się w wymiarze społecznym. Powinna być ona także integralną częścią spójnych działań projektowych. Jednym z głównych celów strategii uniwersalnego projektowania jest promowanie równości i zapewnienie pełnego uczestnictwa w życiu społecznym osobom z obniżoną funkcjonalnością poprzez usuwanie istniejących barier i zapobieganie powstawaniu nowych. Koncepcja uniwersalnego projektowania wytycza nowe szlaki myślowe; jest oparta na zasadzie równości w większym stopniu niż koncepcja ogólnej dostępności dla osób z obniżoną funkcjonalnością. Podczas gdy uzyskanie ogólnej dostępności dla osób niepełnosprawnych jest możliwe za pomocą specjalistycznych rozwiązań, zasada uniwersalnego projektowania przewiduje, iż podstawowe działania i rozwiązania będą z założenia odpowiadały potrzebom wszystkich użytkowników²⁹.

Zgodnie z zapisami ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami można zastosować tzw. dostęp alternatywny w sytuacji, gdy m.in. ze względów technicznych lub prawnych nie jest możliwe zapewnienie dostępności zgodnie z wymaganiami zawartymi w artykule 6 tej ustawy³⁰.

²⁸ Definicja „universell utforming” (uniwersalnego projektowania) w języku norweskim pojawiła się po raz pierwszy w ulotce informacyjnej na temat planowania i projektowania dla wszystkich, wydanej przez Norweską Radę Państwową ds. Niepełnosprawności (Norwegian State Council on Disability) w roku 1997 za: K. Kowalski, *Dostępność architektoniczna...*, *op. cit.* [dostęp: wrzesień 2022].

²⁹ Projektowanie uniwersalne. Objasnienie koncepcji, <https://niepelnosprawni.gov.pl/art,54,projektowanie-uniwersalne> [dostęp: wrzesień 2022].

³⁰ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2019 r. poz. 1696).

Sytuacje takie mogą mieć miejsce np.: gdy wybudowanie windy wymaga naruszenia konstrukcji budynku i grozi katastrofą budowlaną, gdy budynek jest wynajmowany i możliwość wprowadzenia zmian jest ograniczona, gdy bariery występują poza częścią budynku należąca do muzeum, np. na wspólnej dla kilku lokali klatce schodowej.

PODSUMOWANIE

Poprawa dostępności architektonicznej przestrzeni publicznej stała się w ostatnim czasie sporym wyzwaniem dla kadry zarządzającej nie tylko na poziomie całego państwa, ale także w ujęciu regionalnym, lokalnym czy dla instytucji publicznych. W dobie starzejącego się społeczeństwa oraz rosnącej świadomości o szczególnych potrzebach pewnej grupy osób, zapewnienie równego dostępu do przestrzeni publicznej staje się ważnym celem prowadzonych działań inwestycyjnych. Niestety, mimo znacznych środków finansowych przeznaczonych na nowe realizacje, często nie udaje się zapewnić pełnej dostępności. Przeszkody często są natury architektonicznej, czasem planistycznej czy organizacyjnej. Ponadto, nadchodzący kryzys gospodarczy, prawdopodobnie spowoduje uszczuplenie środków finansowych państwa, samorządów czy instytucji publicznych na inwestycje, w tym inwestycje poprawiające dostępność. Także mimo dość wysokiej świadomości społecznej odnośnie potrzeb np., osób z niepełnosprawnościami, poziom obiektywnej wiedzy na temat tych potrzeb jest dość niski. To oznacza, iż wprawdzie zmiany idą w dobrym kierunku, ale ich tempo jest zbyt niskie.

BIBLIOGRAFIA

Baranowski M., Cichocki P., Maraszkiewicz M., *Przestrzeń publiczna i państwo dobrobytu*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, 2016.

Bierwiazonek K., Lewicka, Nawrocki T., *Rynki, malle i cmentarze. Przestrzeń publiczna miast śląskich w perspektywie socjologicznej*, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2012.

Bierwiazonek K., Dymnicka M., Kajdanek K., Nawrocki T., *Miasto. Przestrzeń. Tożsamość. Studium trzech miast. Gdańsk. Gliwice. Wrocław*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2017.

- Chojnicki Z., *Koncepcja terytorialnego systemu społecznego*, „Przegląd Geograficzny” 1989, nr 60(3).
- Dane GUS, <https://stat.gov.pl> [dostęp: wrzesień 2022].
- Ercan M.A., *Less public than before? Public space improvement In Newcastle City*, [w:] A. Madanipour (red.), *Whose Public Space. International Case Studies In Urban Design and Development*, London: Routledge, 2010 [za:] K. Bierwiazzonek, T. Nawrocki, *Przestrzeń publiczna a tożsamość miejska miasta i mieszkańców*, [w:] K. Bierwiazzonek, M. Dymnicka, K. Kajdanek, T. Nawrocki, *Miasto. Przestrzeń. Tożsamość, Studium trzech miast. Gdańsk. Gliwice. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2017.*
- Galasiński D., *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, „Niepełnosprawność. Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania” 2013, nr IV (9).
- Kowalski K., *Dostępność architektoniczna w świetle Ustawy o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami*, <https://nimoz.pl> > files > articles [dostęp: wrzesień 2022].
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483).
- Marody M., Giza-Poleszczuk A., *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2004.
- Massey D., *For Space*, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington: DC Sage, [za:] K. Bierwiazzonek, T. Nawrocki, *Przestrzeń publiczna a tożsamość miejska miasta i mieszkańców*, [w:] K. Bierwiazzonek, M. Dymnicka, K. Kajdanek, T. Nawrocki, *Miasto. Przestrzeń. Tożsamość, Studium trzech miast. Gdańsk. Gliwice. Wrocław, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2017.*
- Parysek J., *Przestrzeń, gospodarka przestrzenna, planowanie przestrzenne*, [w:] M. Łuczak (red.), *Przestrzeń we współczesnych naukach społecznych*, Poznań: Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa, 2012.
- Parysek J., *Wprowadzenie do gospodarki przestrzennej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2006.
- Program Dostępność Plus, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-europejskie-bez-barrier/dostepnosc-plus/> [dostęp: 20.09.2022].
- Projektowanie uniwersalne. Objasnienie koncepcji, <https://niepelnosprawni.gov.pl/art,54,projektowanie-uniwersalne>, [dostęp: wrzesień 2022].
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2019 r. poz. 1696).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 1997 r. Nr 123 poz. 776).

Wantach-Malta D., *Przestrzeń publiczna 2.0*, Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy, 2016.

Żbikowski J., Dąbrowski D., Kuźnicki M., *Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkujących na obszarach wiejskich*, Biała Podlaska: PSW, 2012.

NOWY WYMIAR PRZESTRZENI W KONTEKŚCIE POTRZEB OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Streszczenie

Świadome kształtowanie przestrzeni jest współcześnie bezdyskusyjnym wyzwaniem, ale także wymaganiem skierowanym do państwa w związku z dynamicznie zmieniającymi się potrzebami społeczeństwa. Coraz większa troska państwa o swoich obywateli spowodowała zmiany także jeśli chodzi o przestrzeń publiczną i potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Tworzone są nowe instrumenty oraz instytucje, podejmowane są działania służące dostosowaniu przestrzeni, aby osoby ze szczególnymi potrzebami miały zapewniony przynajmniej minimalny dostęp do infrastruktury miejskiej. Celem niniejszego opracowania jest charakterystyka potrzeb tej szczególnej grupy ludzi oraz aktualnych działań podejmowanych przez państwo polskie. W pracy zostało zdefiniowane pojęcie przestrzeni, głównie publicznej, oraz dostępności architektonicznej. Scharakteryzowano uwarunkowania prawne oraz organizacyjne stworzone po to, by zapewnić dostępność architektoniczną.

Słowa kluczowe: przestrzeń, dostępność architektoniczna, osoba z niepełnosprawnością, projektowanie uniwersalne

A NEW DIMENSION OF SPACE IN THE CONTEXT OF NEEDS PEOPLE WITH DISABILITIES

Abstract

Conscious shaping of space is nowadays an indisputable challenge, but also a requirement addressed to the state in connection with the dynamically changing needs of society. The state's increasing concern for its citizens has

resulted in changes, also in terms of public space and the needs of people with disabilities. New instruments and institutions are being created and actions are being taken to adapt space so that people with special needs have at least minimal access to urban infrastructure. The aim of this study is to characterize the needs of this particular group of people and the current activities undertaken by the Polish state. The work defines the concept of space, mainly public space, and architectural accessibility. Both the legal and organizational conditions created to ensure architectural accessibility were characterized.

Keywords: space, architectural accessibility, people with disabilities, universal design

Cytuj jako:

Niedziółka M., *Nowy wymiar przestrzeni w kontekście potrzeb osób z niepełnosprawnościami*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2023, nr 1(76), s. 77–91. DOI: 10.26399/meip.1(76).2023.04/m.niedziolka

Cite as:

Niedziółka M. (2023). ‘A new dimension of space in the context of needs people with disabilities’. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 1(76), 77–91. DOI: 10.26399/meip.1(76).2023.04/m.niedziolka